

СИСТЕМА ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ: СУТНІСТЬ ТА ІЄРАРХІЧНІ РІВНІ

Досліджується економічна сутність категорії "продовольча безпека", всебічно аналізуються різноманітні її аспекти, вивчаються специфічні особливості та визначаються принципи формування продовольчої безпеки національного та регіонального рівнів

Постановка проблеми. Не дивлячись на прискіпливу увагу з боку світової (в т.ч. наукової) спільноти до проблеми продовольчої безпеки, а також зростання обсягів світового виробництва продовольства, на сьогоднішній день вона не тільки не вирішена, але й суттєво поглибилась. Так, за даними ФАО (Food and Agriculture Organization) зараз на планеті недоїдають або голодують жителі 50 країн із населенням більше 925 млн. чол., щорічно помирає від голоду – 9 млн. чол. У сучасному світі все більш поширеним явищем стають голодні бунти. Вони прокотилися такими країнами, як Гаїті, Болівія, Йемен, Афганістан, Індонезія, Буркіна-Фасо, Камерун, Сенегал, Мозамбік і т.д.

Основними причинами нинішнього загострення продовольчої проблеми є постійне зростання чисельності населення світу й відповідне підвищення світового сукупного попиту на продукти харчування, урбанізація та індустріалізація (наприклад, мають місце такі факти, як зменшення в світовому масштабі посівних площ через ріст міст, прокладання транспортних магістралей тощо), сучасні екологічні проблеми глобального масштабу, негативний вплив світової фінансово-економічної кризи та зміни в торгівельній політиці основних аграрних країн.

На нашу думку, загострення проблеми продовольчої безпеки на глобальному рівні пов'язане не стільки з вичерпанням можливостей світової агросистеми, скільки з комплексом, передусім, політичних та комерційних рішень країн, які сьогодні справляють найбільш суттєвий вплив на продовольче забезпечення. Так, протиріччя між принципами міжнародної аграрної політики і сучасними вимогами продовольчого ринку призводять до суттєвого обмеження заходів державної підтримки сільського господарства країн, що розвиваються (відповідно до вимог СОТ) і відповідно – гальмування розвитку сільського господарства в багатьох країнах.

Наукові дискусії, які точаться навколо проблематики продовольчої безпеки, засвідчили багатоманітність точок зору стосовно тлумачення економічної сутності цієї категорії. І хоча дане поняття використовується в міжнародній практиці ще з 70-х років ХХ ст., однозначне його трактування відсутнє й сьогодні. Єдиної думки немає й щодо змістовної сутності, принципів, факторів, специфіки і т.д. формування продовольчої безпеки різних ієрархічних рівнів. Відтак наукове осмислення даної проблематики потребує подальшого розвитку, що дозволить розробити дієві та ефективні механізми управління процесами забезпечення населення світу доступним та повноцінним харчуванням.

Стан вивчення проблеми. В Україні як категорія наукового пошуку і важливий об'єкт державної і регіональної політики, продовольча безпека почала досліджуватися лише в 90-х роках ХХ ст., коли після розпаду Радянського Союзу почалася затьожна економічна криза та відбулося колосальне падіння обсягів сільськогосподарського виробництва і рівня платоспроможного попиту населення. Однак до цього часу в жодній вітчизняній енциклопедії, економічному словнику чи діючому законі України відсутнє визначення "продовольчої безпеки".

Разом із тим, дослідженню проблем продовольчої безпеки різних ієрархічних рівнів присвячено велику кількість праць зарубіжних та вітчизняних науковців, зокрема Є. Аронова, С.Г. Афанасьєва, С.С. Бекенова, З. Біктімірової, О. Бородіної, П.Т. Бурдукова, П. Гайдучького, А. Гальчинського, В.М. Гесця, О.І. Гойчук, В.Г. Гусакова, М.Я. Дем'яненка, З.М. Ільїної, С.М. Кваші, В.М. Клочка, Є.В. Ковальова, Д.Ф. Крисанова, В. Месель-

Веселяка, Л.В. Молдаван, М.С. Оглуздіна, О.Д. Орлова, Б.Й. Пасхавера, П.Т. Саблука, Г.О. Севрюкової, І.Г. Ушачова, Е. Холт-Хіменеса, О.В. Чернової, О.М. Шпичака, О.В. Шубравської, В. Юрчишина та ін.

Метою дослідження даної статті є дослідження економічної сутності поняття "продовольча безпека", аналіз різноманітних її сутнісних аспектів і складових елементів, визначення специфічних особливостей та принципів формування продовольчої безпеки національного та регіонального рівнів. Об'єктом дослідження виступає продовольча безпека національного та регіонального рівнів.

Означена мета потребує послідовного розв'язання наступних завдань:

– вивчення і узагальнення існуючих наукових підходів щодо тлумачення змістовної сутності категорії "продовольча безпека" та виділення найбільш важливих її сутнісних аспектів;

– авторське трактування змісту поняття "продовольча безпека", що на відміну від існуючих, дозволяє розглянути досліджувану категорію не лише з позицій споживача (що є загальноприйнятим науковим підходом), а і з позицій виробника продовольчої продукції;

– визначення пріоритетів, принципів і особливостей формування систем продовольчої безпеки національного та регіонального рангів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сучасний науково-практичний доробок пропонує чимало трактувань дефініції "продовольча безпека". Їх аналіз дає підстави говорити про існування як мінімум двох підходів стосовно розуміння економічної сутності поняття "продовольча безпека".

Найбільш поширеною є точка зору, що даний термін означає достатнє забезпечення населення країни необхідними обсягами продуктів харчування (її дотримуються Бекенов С.С., Біктімірова З., Бурдуков П.Т., Севрюкова Г.О., Семенов О.О., Оглуздіна М.С., Орлов О.Д. та ін.) [2; 3; 8; 11]. При цьому переважна більшість указаних авторів наголошують на необхідності економічної доступності продуктів харчування для широких верств населення; деякі науковці (Бекенов С.С., Оглуздіна М.С.) згадують ще одну складову продовольчої безпеки – наявність на продовольчому ринку і пропозиція споживачам високоякісних, біологічно повноцінних та безпечних продуктів харчування.

Але, на нашу думку, подібний підхід дещо однобоко трактує економічну сутність досліджуваної категорії: в ньому прослідковується чітка орієнтація на визначення кінцевої мети функціонування системи продовольчого забезпечення – цілковите задоволення потреб споживача у відповідній продукції, але, разом із тим, не беруться до уваги місце її виробництва та походження продукції, що має неабияке значення з точки зору національних інтересів і справляє безпосередній вплив на підприємницьку активність та масштаби діяльності місцевих виробників продовольства.

Прихильниками другої точки зору щодо трактування поняття "продовольча безпека" є такі відомі вчені, як Пасхавер Б.Й., Ільїна З.М., Гусаков В.Г., Аронов Є., Гойчук О.І., Кваша С.М., Афанасьєв С.Г. [1; 4; 6; 9; 10; 12]. Зазначені автори в якості ще однієї ключової позиції в розумінні сутності продовольчої безпеки виділяють здатність країни самостійно забезпечувати себе необхідним обсягом та асортиментом продуктів харчування. Відповідно до цього підходу, досягнення продовольчої безпеки передбачає реалізацію таких основних напрямків вирішення проблеми: 1) підтримання постачання продовольства на рівні,

достатньому для здорового харчування; 2) забезпечення належного рівня платоспроможного попиту населення; 3) усунення залежності від імпорту та захист інтересів вітчизняних товаровиробників.

Імовірно, в перспективі більше послідовників матиме другий напрямок, оскільки, з нашої точки зору, він є більш актуальним у світлі сучасних процесів агроглобалізації. Крім того, він містить ширші можливості для розгортання подальших наукових дискусій щодо проблеми продовольчої безпеки поза межами традиційно усталених економічних параметрів. Наприклад, сучасний широко розповсюджений підхід до вивчення проблеми продовольчої безпеки лише з позицій споживача, відчутно звужує і всупереч вимогам сучасного світу, збіднює проблематику продовольчої безпеки.

У цілому ж обидва підходи перебувають у рамках концепції людської безпеки, тобто ставлять акцент передусім на особистості та її інтересах у сфері забезпечення своїх першочергових (в ієрархії цінностей) потреб у продуктах харчування. Можливість забезпечення цих потреб залежить, як уже відзначалося, від фізичної та економічної доступності продовольства. Під першою розуміється безперервне надходження продуктів харчування в місця споживання у відповідних платоспроможному попиту обсягах і асортименті (за рахунок внутрішнього виробництва, використання запасів чи імпорту). Друга означає спроможність придбання продовольства в необхідних обсягах та асортименті всіма соціальними групами населення, в тому числі й малозабезпеченими (економічна доступність визначається також можливостями сільського населення виробляти продовольство для власного споживання в особистому підсобному господарстві, а міського – на садово-городніх ділянках).

Окремої уваги в контексті вивчення економічної сутності категорії "продовольча безпека", заслуговує дослідження С.М. Кваші [7]. Ним виділено три сутнісні аспекти даного поняття:

1. Політичний – характеризує здатність держави підтримувати свій стабільний позитивний міжнародний імідж як конкурентної на аграрних зовнішніх ринках країни, забезпечувати своїм громадянам споживання повноцінних продуктів харчування відповідно до прийнятих міжнародних стандартів та норм.

2. Економічний – характеризує здатність держави до мобілізації внутрішніх ресурсів і агроекономічного потенціалу країни для організації виробництва сільськогосподарської продукції та забезпечення населення продовольством переважно за рахунок власного виробництва і тим самим гарантувати економічну самостійність, достатню незалежність від зовнішніх ринків.

3. Соціальний – визначає зайнятість населення в аграрному секторі економіки з відповідною продуктивністю праці, її оплатою, з передбаченням повного забезпечення інфраструктурними факторами функціонування сільських районів.

Подібний підхід знаходимо у З.М. Ільїної [6, с. 78]. Категорія "продовольчої безпеки", на її думку, має два аспекти: 1) *соціально-економічний* – характеризує здатність держави забезпечити своїм громадянам споживання основних продуктів харчування відповідно до прийнятих стандартів і норм; 2) *політико-економічний* – характеризує здатність держави мобілізувати внутрішні ресурси для організації постачання населення переважно вітчизняним продовольством і тим самим гарантувати економічну самостійність і політичний суверенітет.

Значні здобутки у вивченні продовольчої безпеки на різних ієрархічних рівнях має білоруська наукова школа [6; 12]. Продовольча безпека розглядається білоруськими науковцями як система, "ієрархічно вбудована в комплекс біосоціальних систем вищого рівня" [12, с. 6], що, в свою чергу, складається із взаємопов'язаних підсистем нижчого рангу. В системі продовольчої безпеки ними виділено мету, завдання та функції, об'єкти захисту та суб'єкти,

котрі гарантують безпеку, принципи формування продовольчої безпеки, її внутрішні та зовнішні загрози, а також заходи щодо їх попередження.

Досягнення мети функціонування системи продовольчої безпеки білоруські дослідники вбачають у захисті від внутрішніх і зовнішніх загроз життєво важливих інтересів населення у безперервному кількісному та якісному забезпеченні продуктами харчування.

На їх думку, реалізація означеної мети передбачає вирішення наступних завдань:

- створення стабільних економічних умов;
- здійснення ефективної аграрної політики, раціональної політики в сфері зайнятості населення, соціальної політики, спрямованої на викорінення бідності і забезпечення доступності продовольства;
- збалансування обсягів постачання продовольства на ринок з потребами населення в продуктах харчування;
- розробка і впровадження комплексних стратегій розвитку продовольчого комплексу з метою збільшення місцевих можливостей виробництва продовольства; усебічне сприяння інвестуванню аграрної сфери;
- сприяння використанню передових технологій в області виробництва, переробки і збереження сировини і продовольства;
- використання переваг міжнародного поділу праці та здійснення активної зовнішньоекономічної діяльності, в тому числі оптимізація експортно-імпортних операцій;
- удосконалення механізму реагування в надзвичайних ситуаціях на продовольчому ринку [6, с. 80-84].

Разом з дефініцією "продовольча безпека" науковці розрізняють наступні поняття:

- хронічна продовольча залежність – дефіцит продовольства при наявності фінансових ресурсів або наявності продовольства при дефіциті коштів, коли споживання харчових продуктів виявляється недостатнім постійно впродовж року через неможливість придбати чи виробити необхідну кількість продовольства;
- тимчасова продовольча залежність – періодичне порушення стабільності в доступності продовольства через ріст цін на продукти харчування, неврожай чи падіння рівня доходів;
- потенційна продовольча залежність – чутливість держави до зовнішніх криз і потрясінь, що викликають погіршення кон'юнктури продовольчих ринків, торгові війни світових конкурентів і т.п. [6, с. 70].

Причинами продовольчої залежності країни можуть бути: 1) дефіцит продовольства і низький рівень платоспроможного попиту, що обумовлюють незбалансованість внутрішнього продовольчого ринку за попитом і пропозицією; 2) залежність внутрішнього ринку від імпортних поставок продовольства, не конкурентоспроможність національного агропромислового комплексу; 3) низька конкурентоздатність продукції за якістю та/або ціною при достатності продовольства власного виробництва; 4) нерозвиненість зовнішньоекономічних зв'язків, замкнутість внутрішнього продовольчого ринку; 5) низька ефективність діяльності господарюючих суб'єктів в АПК; 6) перетворення експорту продовольчої продукції на самоціль розвитку агропромислового комплексу; 7) зростання зобов'язань із покриття зовнішнього боргу при нестабільному курсі національної валюти [6, с. 71].

Викладення основного матеріалу. Таким чином, узагальнюючи різні наукові підходи щодо трактування економічної сутності категорії "продовольча безпека", можна констатувати, що в традиційному розумінні вона означає:

- достатнє (із врахуванням норм раціонального споживання) забезпечення населення країни продовольством за рахунок, переважно, внутрішньодержавного виробництва;
- доступність основних видів продовольства широким верствам населення;
- захист інтересів споживачів від несумлінних виробників і неякісної продукції;

– захист внутрішнього ринку від надлишкового постачання імпорتنих продуктів харчування;

– створення умов для виходу на зовнішні продовольчі ринки вітчизняних виробників;

– формування в державі резервів та страхових запасів продовольства.

Спираючись на власні міркування, відзначимо, що економічний зміст категорії “продовольча безпека”, як правило, розкривається з позицій споживача. Але в світлі загострення продовольчої кризи в сучасних умовах глобалізації економіки, на нашу думку, до трактування сутності продовольчої безпеки не в останню чергу слід підходити і з позицій виробника. При цьому до вищеперерахованих сутнісних аспектів досліджуваної категорії, обов’язково слід додати наступні:

– економічна ефективність продовольчого (насамперед, сільськогосподарського) виробництва повинна бути достатньою для підтримання належного рівня підприємницької активності і підприємницького інтересу в даній галузі;

– при визначенні орієнтовних необхідних обсягів продовольства за видами і групами, слід враховувати об’єктивну (обумовлену передусім наявним природноресурсним і агрокліматичним потенціалом) продовольчу спеціалізацію країни та її дійсні переваги в міжнародному поділі праці;

– проблема забезпечення продовольчої безпеки держави повинна вирішуватися таким чином, щоб не підривати експортний потенціал країни, а навпаки – сприяти його нарощуванню.

Виходячи з наукового аналізу тлумачень досліджуваного поняття, а також враховуючи вищевикладені міркування, визначимо “продовольчу безпеку” як *відкриту соціально-економічну систему, головною метою функціонування якої є забезпечення фізичної достатності та економічної доступності якісних продуктів харчування для споживачів (переважно за рахунок внутрішнього виробництва), а необхідною умовою стійкого розвитку – захист інтересів виробників продовольства.*

Незважаючи на високий рівень взаємозалежності і взаємодоповнюваності систем продовольчої безпеки різних ієрархічних рівнів, кожен із них характеризується специфічними особливостями, закономірностями, принципами і факторами формування. В науковій літературі максимально виділяється сім ієрархічних рівнів продовольчої безпеки: 1) глобальний; 2) субрегіональний; 3) міжнаціональний (міждержавний); 4) національний (державний); 5) місцевий (регіональний); 6) груп населення; 7) сімейний (домашніх господарств) [6, с. 75]. Будучи обмеженими рамками статті, а також з огляду на нинішню актуальність для України, ми вважаємо за доцільне розглянути два рівні: національний та регіональний.

Найбільш складною, з огляду на місце в ієрархії рівнів, значення в досягненні продовольчої безпеки вищого (глобального) і нижчого (регіонального) ієрархічних рівнів та систему чинників формування, є національна (державна) продовольча безпека.

В умовах глобалізації система національної продовольчої безпеки суттєво трансформується, оскільки зазнає якісно нових зовнішніх впливів, пов’язаних із широким використанням біотехнологій в агросфері, скороченням потреби в людському капіталі, прискореним формуванням глобального ринку аграрної продукції, зміною характеру і обсягів виробництва, розподілом продовольства між країнами та регіонами планети тощо [12, с. 61].

Державний рівень продовольчої безпеки стосується спільноти людей, яка утворилася за національною ознакою. Як показав ретроспективний огляд вивчення проблематики продовольчого забезпечення, проведений у попередньому підрозділі

даного дослідження, більшість науковців із різних країн світу визнає пріоритетність забезпечення саме національної продовольчої безпеки щодо глобальної. Ми розділяємо цю точку зору, мотивуючи її наступними міркуваннями:

– держава має найбільш дієві та реальні можливості для забезпечення продовольчої безпеки (на основі власного виробництва чи на базі імпорتنих продовольчих поставок), оскільки формує її підсистеми за єдиними принципами, а рішення органів державної влади носять обов’язковий законодавчий характер та включаються до програм національного розвитку і забезпечуються відповідними фінансовими, матеріальними, інтелектуальними і т.д. ресурсами; рішення ж органів світового співтовариства мають лише декларативний або рекомендаційний характер [6, с. 77-79];

– у рамках держави досягти консенсусу з більшості питань, які стосуються вирішення проблем продовольчої безпеки, простіше, ніж узгодити на міжнародній арені конфлікт інтересів різних держав, міжнародних організацій, міжнародних фінансових інституцій та ТНК;

– ідея міжнародного поділу праці повністю виправдала б себе на практиці, якби не мала політичного забарвлення, а за постійної присутності цього суб’єктивного фактора, її дійсними перевагами (в плані розподілу та використання планетарних продовольчих ресурсів) можуть скористатися лише економічно високорозвинені і авторитетні на міжнародній арені країни. Відтак, вирішення продовольчої проблеми для іншої, чисельнішої групи країн (а, отже – і в глобальному масштабі) з орієнтацією на використання переваг МПП на сьогодні і в близькій перспективі видається нам мало реальним;

– сумарно досягнення продовольчої безпеки в окремих країнах світу гарантує вирішення даної проблеми й на глобальному рівні: країни з високим рівнем продовольчої забезпеченості виконують стабілізаційну функцію на світовому продовольчому ринку і забезпечують підтримку продовольчої безпеки держав із низьким аграрним потенціалом.

Основні напрямки забезпечення міжнародної продовольчої безпеки з допомогою національних систем, на думку Ільїної З.М., зводяться до двох положень:

1. Здійснення політики сталого продовольчого, сільськогосподарського, риболовецького розвитку на територіях з високим чи низьким потенціалом, тобто максимальне використання ресурсів і національного агроекономічного потенціалу кожної держави, що, в кінцевому рахунку, веде до збільшення загальносвітових ресурсів продовольства;

2. Удосконалення продовольчої і загально торгівельної політики з метою досягнення продовольчої безпеки шляхом чесної і орієнтованої на ринок світової торгівельної системи [6, с. 21].

У науковому доробку в найбільш широкому смислі національна продовольча безпека трактується як цілісна єдина система, кінцевою метою функціонування якої є розробка і здійснення соціально-політичних, економічних, науково-технічних, організаційних заходів із досягнення фізичної та економічної доступності життєво важливих продуктів харчування для населення країни, виявлення та попередження внутрішніх та зовнішніх загроз [12, с. 22].

Подібним чином може тлумачитися сутність національної продовольчої безпеки стосовно будь-якої країни, оскільки в даному визначенні окреслено спільну для всіх держав мету забезпечення достатності і доступності продовольства і в той же час відсутня регламентація в орієнтуванні системи на самозабезпечення чи імпорт продовольчої продукції, що залежить уже від специфіки кожної

окремо взятої країни, передусім її ресурсного потенціалу і відповідної до цього орієнтації та рівня розвитку економіки.

Таким чином, для кожної країни (точніше сказати – для їх типових груп) національна продовольча безпека трактуватиметься по-різному. Наприклад, для Японії з обмеженим відносно кількості населення агресурсним потенціалом та не досить сприятливими умовами розвитку сільського господарства і в той же час із потужною фінансовою базою, сформованою за рахунок продажу на світовому ринку високих технологій, досягнення продовольчої безпеки не означає необхідність дотримання принципу самозабезпечення продовольством та послаблення імпортової залежності.

У той же час для України згадані вище позиції є принциповими і обов'язковими при визначенні сутності національної продовольчої безпеки. Отже, стосовно групи країн з багатим агресурсним потенціалом і обмеженими валютними засобами національна продовольча безпека – це "гарантована здатність держави на принципах самозабезпечення базовими продуктами та їх економічної і фізичної доступності, незалежно від зовнішніх і внутрішніх умов, задовольняти потреби населення продуктами харчування в необхідних обсягах, асортименті і якості на рівні, який забезпечує здоров'я та розвиток кожної людини" [4, с. 62].

Формування системи національної продовольчої безпеки України, з нашої точки зору, має базуватися на наступних принципах:

1. Самозабезпеченості. Дотримання даного принципу дозволить:

- забезпечити раціональне та ефективне використання наявного ресурсного потенціалу вітчизняного продовольчого комплексу, у т.ч. трудового (що призупинить прогресуючі процеси деградації сільського населення, зменшить соціальну напруженість на селі і т.д.);

- скоротити негативне сальдо зовнішнього торговельного балансу України;

- зменшити ступінь залежності продовольчого забезпечення країни від кон'юнктури світового ринку продовольства, яка за прогнозами в майбутньому тільки погіршуватиметься;

- послабити чи навіть уникнути "продовольчого" тиску, який чинять інші країни, міжнародні фінансові інституції тощо з метою прийняття бажаних для них рішень, але таких, що йдуть у розріз із національними інтересами, або взагалі загрожують суверенітету держави;

- попередити просування на вітчизняний ринок неякісної імпортової продовольчої продукції, оскільки залежні в продовольчому відношенні країни найбільше страждають через недоброякісні поставки харчів;

2. Послаблення залежності від імпорту продовольства (за оцінками фахівців, баланс продовольчих ресурсів, достатніх для забезпечення продовольчої безпеки країни та оптимального експорту, має перебувати в таких межах: 80-85% – власне виробництво; 15-20% – імпорт; 15-20% – експорт);

3. Використання наявних переваг у міжнародному поділі праці, спеціалізація на виробництві тих видів продовольства, які характеризуються високим рівнем прибутковості і забезпеченістю відповідними видами ресурсів;

4. Сприяння розвитку експортоорієнтованих галузей та розширенню обсягів експорту, що дозволить забезпечити валютні надходження в обсязі, достатньому для покриття необхідних імпортованих поставок;

5. Виконання взятих на себе згідно з міжнародними договорами та угодами зобов'язань в рамках членства в міжнародних організаціях та міждержавних угод;

6. Забезпечення збалансованого розвитку національної та сукупності регіональних продовольчих систем;

7. Формування відповідних хоча б мінімально необхідному обсягу виробництва продовольства сукупного платоспроможного попиту населення та місткості внутрішнього продовольчого ринку.

Регіональний рівень продовольчої безпеки розглядається стосовно людської спільноти, що проживає в межах однієї адміністративно-територіальної одиниці (району чи області). В науковій літературі продовольча безпека регіону визначається як система безпеки продовольчої структури місцевої демографічної популяції населення, що сформувалася із взаємопов'язаних підсистем за функціональними, організаційними, ресурсними і технологічними ознаками і має на меті безперебійне, достатнє та якісне задоволення фізіологічних потреб населення основними продуктами харчування із власних, державних і міжнародних джерел [5].

Продовольче забезпечення регіону визначається, насамперед, обсягами агропродовольчого виробництва в його межах, а також масштабами ввезення готових до споживання продуктів харчування (чи сировини для їх виготовлення) з інших регіонів або країн.

Можливості кожного окремо взятого регіонального співтовариства у гарантуванні належного рівня продовольчої безпеки своїм жителям є різними, залежно від потреб регіону в продовольстві, його агрокліматичних умов, спеціалізації сільського господарства, економічного та трудового потенціалів і т.д.

Принципами формування системи продовольчої безпеки регіону, з нашої точки зору, мають бути наступні:

- використання наявних переваг внутрідержавного поділу праці в продовольчому комплексі з метою максимального використання наявного ресурсного потенціалу регіону;

- спеціалізація сільського господарства на тих видах продукції, виробництво яких, з огляду на наявні місцеві умови, характеризується нижчим, порівняно з іншими регіонами, рівнем витрат і, відповідно, вищою рентабельністю (зараз реалізацію цього принципу в розвитку агросфери України порушено: в степовій зоні з невідрізанно високими затратами вирощують картоплю, натомість на Поліссі займаються виробництвом цукрових буряків, соняшнику та пшениці);

- організація раціональної та ефективної системи міжрегіонального обміну продовольчими товарами;

- інтеграція регіональних агропродовольчих систем з метою забезпечення національної продовольчої безпеки;

- забезпечення населення регіону (у т.ч. населення великих міст і міських агломерацій) достатніми обсягами малотранспортабельної продовольчої продукції та продукції місцевого споживання;

- стимулювання розвитку експортного потенціалу продовольчого комплексу регіону;

- врахування вимог комплексного розвитку території регіону.

Класична схема спеціалізації регіонів України на виробництві тих чи інших видів продовольства, відома ще з часів Радянського Союзу, і донині демонструє високий ступінь залежності між територіальною організацією продовольчого виробництва і розподілом необхідних для цього ресурсів, тоді як у розвинених країнах світу використання досягнень НТП у сільському господарстві і харчовій промисловості, надійність зовнішніх зв'язків, високий рівень розвитку інфраструктури, орієнтація на розвиток багатогалузевих комплексів (з метою максимально повного і раціонального використання наявних регіональних ресурсів на базі експлуатації єдиної інфраструктури) та інші фактори значно послабили таку залежність.

Досягнення продовольчої безпеки за рахунок переважно власного виробництва на регіональному рівні (на відміну від національного) втрачає свою гостроту. Дане твердження обґрунтовується наступними міркуваннями:

– загрози продовольчій безпеці регіону з боку інших регіонів чи несприятливої соціально-економічної ситуації в країні є менш імовірними порівняно із зовнішніми загрозами національній безпеці;

– загрози продовольчій безпеці регіону можуть виникати лише в силу об'єктивних обставин, а не через політичну волю та дискримінаційні необґрунтовані рішення інших країн, які останнім часом досить часто використовуються в якості засобу тиску;

– перерозподіл фінансових, матеріальних та інших ресурсів, трудової міграції, інформаційні потоки в рамках загальнонаціональної системи продовольчого забезпечення не є небезпечними для її функціонування, тобто втрата ресурсних складових АПК для окремого регіону не є втратою для держави в цілому;

– у разі посилення продовольчої небезпеки в окремому регіоні, загальнодержавна система продовольчого забезпечення здатна мобілізувати ресурси і збалансувати потреби населення регіону в продовольчих товарах з їх наявністю на даній території.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Таким чином, з огляду на українські реалії і практичні аспекти перспективної реалізації концепції продовольчої безпеки в нашій країні, у змістовну сутність даного поняття національного рангу, не заперечуючи пріоритету задоволення потреб населення України необхідним обсягом якісних, доступних і екологічно безпечних продуктів харчування, обов'язково слід включати необхідність самозабезпечення країни основними продуктами харчування, враховувати потребу (експорт), а відтак – необхідність усебічної підтримки вітчизняного товаровиробника.

Список використаної літератури:

1. *Афанасьев С.Г.* Продовольственная безопасность России (теория, методология, практика) / С.Г. Афанасьев. – М.: ФГУЭП "ЭКСПЛОР", 2004. – 275 с. 2. *Биктимирова З.* Безопасность в концепции развития человека / З. Биктимирова // Общественные науки и

современность. – 2002. – № 6. – С. 135-142. 3. *Бурдуков П.Т., Орлов А.Д.* Продовольственная безопасность как фактор геополитики / П.Т. Бурдуков, А.Д. Орлов // Безопасность. – 1996. – № 5-6. – С. 19. 4. *Гойчук О.І.* Продовольча безпека. Монографія. / О.І. Бойчук. – Житомир: Полісся, 2004. – 348 с. 5. *Дикарев В.Н.* Методологические основы решения продовольственной проблемы и обеспечения продовольственной безопасности / В.Н. Дикарев, О.В. Дикарев. – Воронеж: ФГОУ ВПО ВГАУ, 2005. – 256 с. 6. *Ильина З.М.* Продовольственная безопасность: теория, методология, практика / З.М. Ильина. – Минск: Ин-т экономики НАН Беларуси, 2007. – 230 с. 7. *Кваша С.М.* Зовнішньоекономічна діяльність АПК України: стан, стратегія і тактика розвитку / С.М. Кваша. – К.: ЗАТ "НІЧЛАВА". – 2000. – 252 с. 8. *Оглуздин Н.С.* Продовольственная безопасность России / Н.С. Оглуздин // Сборник трудов первой международной научно-практической конференции "Проблемы современной геополитики" [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.Rustrana.ru/2005>. 9. *Пасхавер Б.* Ценовая конкурентность аграрного сектора / Б. Пасхавер // Экономика Украины. – 2007. – № 1. – С. 80-84. 10. Продовольственная безопасность России и ведущих стран мира: Аналитический обзор / Э.Л. Аронов [и др.]. – М.: ФГНУ "Росинформагротех", 2005. – 124 с. 11. *Семенов А.А.* Вступление России в ВТО и продовольственная безопасность / А.А. Семенов. – М.: ВИАПИ, 2000. 12. Система продовольственной безопасности: закономерности формирования и факторы развития / З.М. Ильина, В.Г. Гусаков, В.И. Бельский и др.; под ред. Ильиной З.М. – Минск: Ин-т экономики НАН Беларуси, 2007. – 112 с.

ЗЕЛЕНЬСЬКА Олена Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів Чернігівського державного інституту економіки і управління.

Наукові інтереси:

- агропродовольчий комплекс;
- продовольча безпека.